

Fotografije: Ivo Zajdela

Spomenik pri Vodiški gmajni, postavljen v spomin na mladoletnike, ki so jih tam pomorili terenci, čeprav so bili uradno že amnestirani.

V gorenjski občini Cerklje je bilo 82 "posvečenih" žrtev, takšnih torej, ki jih je povojna revolucionarna oblast priznala, in kar 185 zamolčanih oziroma takšnih, ki niti kot mrtvi niso smeli obstajati. Zdaj je izšla knjiga, v kateri je domačin Alojzij Kalinšek podrobno predstavil vseh teh 185 zamolčanih oseb.

Cerklje med revolucijo

Potem ko so pred kratkim v občini Kamnik izdali že drugo dopolnjeno izdajo *Zbornika žrtev 2. svetovne vojne v občini Kamnik*, je še ena gorenjska občina dobila podobno knjigo. Tokrat občina Cerklje, njen avtor je domačin **Alojzij Kalinšek**, njen naslov je *Občina Cerklje na Gorenjskem med okupacijo in revolucijo*. Avtor jo je izdal v samozaložbi, pri njenem izidu pa so pomagali občina Cerklje, občinski odbor NSi, družina Osenar iz ZDA, Peter Kepic in Peter Hribar.

Avtor je v uvodnem delu knjige nanizal nekaj misli o našem odnosu do resnice, o značilnostih dogajanja med drugo svetovno vojno na Slovenskem, v nadaljevanju pa je na kratko predstavil geografske značilnosti občine in razvoj prebivalstva. V tem delu, napisal ga je Janez Košnik, je predstavljeno tudi župnijsko življenje. V zadnjih sto letih je župnija Cerklje namreč dala 24 duhovnikov.

Posvečeni in zamolčani

Glavnina knjige je namenjena zamolčanim žrtvam vojne in revolucije na območju občine Cerklje. Te so predstavljene v sklopu treh župnij: Cerklje, Velesovo in Šenturška Gora. Teh žrtev je bilo kar 182. Vsaka med njimi je predstavljena s krajšim, nekatere pa tudi z nekoliko daljšim besedilom, večina pa tudi s fotografijami. Ta del knjige je zelo izčrpen in prav vzorno pripravljen. Gotovo se za zbiranjem množice objavljenih podatkov skriva dolgotrajno in požrtvovalno delo avtorja knjige in vseh tistih, ki so mu pomagali. V zadnjem delu knjige so objavljeni spomini preživelih ter poglavje, ki je nekaj povsem novega v naši literaturi. Pod naslovom *Cerkljani po svetu* je objavljen dolg in zelo podroben seznam, za katerim se gotovo skriva mnogo potrpežljivega dela, oseb, ki po rodu izhajajo iz cerkljanske občine in so razseljene po svetu. Branje tega seznama je zanimivo tudi za nedomačina, kaj šele za današnje Cerkljane.

Na koncu knjige sta objavljeni dve preglednici, ki ju je s svojo znano natančnostjo sestavil Jože Kočar, avtor zelo koristne publikacije bibliografskega pregleda člankov prvih tridesetih številk *Zaveze*, zdaj pa je končal izdelavo bibliografije za še dvajset naslednjih številk. Prva preglednica prikazuje zamolčane žrtve po posameznih krajih (ime in priimek, letnici rojstva in smrti, kraj in vzrok smrti in status žrtve), druga preglednica nam natančneje prikaže status zamolčanih žrtev po vaseh; najprej skupno število, potem pa po kategorijah: domobranci, nemški mobiliziranci, četniki, orožniki, jugoslovanski vojaki, partizanski "dezerterji", civilisti in duhovniki. Skupno število žrtev komunistične revolucije v občini Cerklje je bilo torej vsaj 185 (če tu ne upoštevamo tudi talcev, žrtev taborišč in še koga, ki so prav tako bili vsaj posredne žrtve revolucionarnega projekta). 88 je bilo domobrancev, 72 mobilizirancev v nemško vojsko, 18 civilistov in trije duhovniki.

Za "primerjavo" naj omenimo še število žrtev, ki 45 let po vojni niso bile zamolčane: padlih partizanov je bilo 51, umrlih v taboriščih 14, šest so jih ustrelili kot talce, 11 je bilo drugih civilnih žrtev; skupno torej 82. V gorenjski občini Cerklje je bilo torej 82 "posvečenih" žrtev (takšnih, ki jih je povojna revolucionarna oblast priznala) in kar 185 zamolčanih oziroma takšnih, ki niti kot mrtvi niso smeli obstajati. Šestdeset let je torej moralo poteči, da dobivamo vsaj temeljno literaturo o ljudeh in njihovih usodah, ki so se nekoč rodili, živeli ustaljeno in mirno življenje, potem pa jim ga je komunistično-partizanska roka nenadoma vzela, in to na vse mogoče načine, in nato pol stoletja onemogočala, da bi bili tudi v javnem spominu sestavni, čeprav rajni del nekega občestva. Večina slovenskih občin niti po šestdesetih letih nima takšnih knjig!

28.10.2004

Prvi umor

Poglejmo nekaj primerov, ki so prikazani v knjigi. Jože Jenko iz Zgornjega Brnika naj bi ob neki priložnosti izrekel naslednje besede: "Upirati se tako močnemu nasprotniku, kot je Hitler, je narodni samomor." Te besede naj bi bile dovolj, da so komunistični rablji posegli po njegovem življenju in postal je prva žrtev revolucije v občini Cerklje. Bil je tesarski mojster, naravno zelo inteligenten, skrben družinski oče osmih otrok in velik resnicoljub. 6. avgusta 1942 zvečer so partizani vdrli v njegovo domačijo, bil je ravno pri večerji, in ker ni hotel iti z njimi, so ga zvlekli v sosednjo sobo, kjer ga je Bogo iz Mengša ustrelili v glavo. Družina je ta zločin spremljala za zaprtimi vrati. Zagrozili so jim, da do naslednjega jutra ne smejo nikamor in da tudi nikogar ne smejo klicati. Predstavljajmo si grozo in trpljenje žene in matere osmih otrok. Ta strašna noč jih je zaznamovala za vse življenje. In takšnih ljudi ni zaznamoval samo sam dogodek zločina in groze, ki se je sprostila z njim, ampak so bili potem še dolga leta in desetletja deležni še ene zaznamovanosti, segregacijskega pritiska oblasti in okolice. Jože Jenko je bil sicer odločen protinacist. Bil je le pogumen in odločen mož, takšnih pa so se ljudje, ki so spreminjali slovenski narodni načaj, najbolj bali.

Zakonca Hribar

Rado Hribar je bil tovarnar in lastnik gradu Strmol. V noči na 4. januar 1944 je na glavna grajska vrata potrkal terenec, ki ga je Hribar poznal, zato mu je odprl. Ko je opazil, da so pred vrati partizani, je terenec med vrata podstavil nogo in partizani so vdrli v grad. Hribarja so skupaj z ženo Ksenjo nasilno odvedli s seboj. O "aretaciji" in "likvidaciji" zakoncev Hribar je pokrajinski komite Vos za Gorenjsko poslal 14. januarja 1944 poročilo Centralni komisiji Vos in Pokrajinskemu komiteju KPS za Gorenjsko, v katerem našteva zaplenjene predmete in doda, da "posebnih priznanj od njega niso mogli dobiti", ker niso bili "v stanju izvršiti temeljitejšega zasliševanja". Glede žene so celo zapisali, da "se je prostovoljno javila v nemško službo za šoferja". Na koncu poročila so dodali, da bodo "justifikacijo" razložili v proglasu, ker je "užival nekaj dobrega glasu med ljudmi".

24. oktobra 1993 so v Cerkljah na Gorenjskem postavili spomenik, na katerem so napisana imena zamolčanih žrtev iz župnije.

V knjigi sicer ni niti bsedice o tem, kje naj bi bil "grob" zakoncev Hribar, omenjeno je le ogabno in nečloveško mučenje in da naj bi podrobnosti "nekateri mlajši partizani povedali svojim zaupnikom", tako da je vest o njunem umoru prišla med ljudi že med vojno, "v celoti" (?) pa kmalu po njej. O početju z zakoncema Hribar, še posebej z ženo, se govori marsikaj. Po eni govorici naj bi ju bili umorili nekje na Možjanci, po drugi pa naj bi bili njuni trupli vrgli celo v vodnjak ob cerkvi sv. Miklavža nad Mačami pri Preddvoru. Če kdo v Sloveniji, potem takšnih indicev o dejanjih zločinstva ne bodo preiskovali državni organi oziroma tožilstvo.

Ida Kristan

Ida Kristan

Ida Kristan se je rodila leta 1905 v Ameriki. V Zalog pri Komendi je prišla s starši po prvi svetovni vojni. Bila je šivilja in zelo nadarjena. Vsakemu je rada pomagala. Bila je dobra prijateljica zaloških učiteljev in duhovnika. Premoženja, razen majhne hišice, ni imela. Ljudje, ki so jo poznali, so si edini, da ni mogoče razložiti, s čim si je zaslužila grozovito smrt. Umor Kristanove je v knjigi *Rdeča zver*, ki jo je leta 1950 izdal v Clevelandu, na kratko opisal Matija Škerbec. 27. septembra 1944 zvečer so partizani prišli v vas, vdrli v njeno hišo in Ido aretirali. Ida se je branila: "Ne grem z vami! Kar tu me ubijte, bom vsaj pokopana v blagoslovljeni zemlji." Na silo so jo odvedli skozi Trato proti Komendski Dobravi. Na poti je srečala prijateljico in se poslovila: "Zbogom, mene ne bo več." Ko so jo gnali mimo hiše, kjer je živel njen oče, je nesrečnica zaklicala: "Zbogom, oče!" Takoj je dobila udarec s puškinim kopitom in njen glas je utihnil, slišalo se je le še njeno ihtenje. Ko so odkrili njeno truplo, je bil pogled strašen.

Obstaja opis trupla, vendar je za kroniko, kot je zapisal avtor, preveč strahoten, in sodi le v dokumentacijo patologije. Kako so truplo Ide Kristan našli domobranci, je opisal Lovro Ilija iz Spodnjega Brnika, ki živi v Venezueli: "Cerkljanski domobranci smo zgodaj zjutraj iz Zaloga dobili sporočilo, da so zvečer odpeljali Ido Kristan, sestrično našega kuharja in organista Jožeta Stareta iz Zaloga. Takoj smo se odpravili na pot; šli smo po hribu nad Poženkom. Kmalu smo zaslišali streljanje strojnic, nato se je pokazal ogenj, takoj smo vedeli, da so napadeni partizani, a nismo vedeli od koga. Ko smo prišli na Dobravo, ni bilo nobenega, ne Nemcev ne domobrancev, tudi ogenj je že ponehal, notranjost hleva ni bila od ognja nič prizadeta. Hlev je bil precej dolg, na koncu ob zidu je bilo nekaj ogrnjeno z odejo. Odgrnili smo in zagledali grozljiv prizor: Ido, vso razmrcvarjeno od strahotnega mučenja. Lastnikov poslopij Korbarjevih ni bilo, ker so jih Nemci že prej izselili. Ido smo odpeljali v Cerklje. /.../

Ida je bila v rokah partizanov največ šest do sedem ur. V teh urah so jo med mučenjem umorili. Ljudje iz okolice niso mogli razumeti, zakaj so Ido umorili. Da bi likvidacijo opravičili, so razširili obtožbo, da je bila tajna domobranska obveščevalka in kurirka. A ljudje vedo povedati, da je bila njena 'krivda' le v tem, da je enkrat oprala perilo domobrancu in za ta 'zločin' je bila ubita v opozorilo drugim."

Jernej Vombergar

Jernej Vombergar se je rodil leta 1894 v Pšenični Polici. Izučil se je za soboslikarja. Med prvo svetovno vojno je štiri leta preživel na frontah v Karpatih in ob Soči. Sodeloval je v uporu slovenskih vojakov v Judenburgu in bil obsojen na deset let ječe, vendar ga je rešil razpad avstro-ogrske monarhije. Kot zvest privrženec Slovenske ljudske stranke in Antona Korošca, ki jo je vodil, je sodeloval v znanih šenčurskih dogodkih, v spopadu med orožniki in privrženci dr. Korošca. Na sodnem procesu v Beogradu so Jerneja obsodili na leto dni zapora v Sremski Mitrovici. Po nemški okupaciji ga je gestapo zaradi nasprotovanja Nemcem zaprl za 27 dni. Podpiral je odpornike, vendar kasneje tudi domobrance, za katere je naslikal kakšen propagandni letak. Na predlog cerkljanskih terencev je bil "obsojen na smrt". "Obsodbo" so izvršili ob napadu Šlandrove

brigade na Cerklje 4. oktobra 1944. Za njim so ostali štirje otroci.

V drugem delu knjige je objavljen spominski zapis, napisali so ga otroci, o partizanskem zločinu nad njihovim očetom. Poglejmo samo odlomek: "Moj oče se je tisti večer ravno mudil na obisku pri čevljarju. Nič hudega slutеč se je napotil domov. Ustavila ga je partizanska straža in ga odvedla s seboj. Ker so partizani izgubili bitko, so bili še bolj jezni in so se znašali nad njim. Odvedli so ga s seboj na Šentursko Goro. Med potjo so ga zmerjali in brcali ter mu naložili težko breme streliva na hrbet, da je komaj zmagoval. To je povedal po vojni g. Milkotu Hribarju nek partizan, ki je bil takrat zraven. Ko so ga prignali na Šentursko Goro, ga je še tisto jutro obsodilo partizansko sodišče na smrt. Seveda je bil prej zelo mučen in pretepen od rabljev. Neki domač partizan, ki je bil navzoč, ni mogel gledati mučenja in je drug večer napisal pismo, kje je oče pokopan. Pismo je bilo brez podpisa in ponoči ga je dal na okno na bratovem domu v Pšenični Polici. Tako smo zvedeli za očetovo smrt. Kakšna žalost je bila v naši družini, mama vsa obupana in v strahu, kaj bo sedaj z nami.

Po umoru še rop

Po 10 dneh so očeta odkopali; bil je plitvo zakopan, tako da so mu eno nogo gozdne živali že poškodovale. Pripeljali smo ga v mrtvašnico, da komisija ugotovi, kakšne smrti je umrl. Bil je grozno pretepen, poln črnih podplutb, dva zlata zoba so mu izbili, obe roki polomljeni in več vbodljajev z nožem. Nazadnje strel v tilnik in krogla je izstopila spredaj na čelu. Smrti so krivi domačini terenci, in to najožji. Ker je že razpadal, smo ga v obupnem joku zavili v rjuho in ga z vsem spoštovanjem položili v krsto. Pogrebcev ni bilo veliko zaradi strahu, pač pa domobranci in prijatelji, ki so mu zapeli žalostinko.

Ves čas od odsotnosti očeta so terenci hodili v našo hišo, češ, dajte vse, kar zmorete, za očeta; mu ni nič hudega v gozdu, riše za nas propagando, vas pozdravlja in prosi za pomoč. Moja dobra mama jim je verjela, saj so bili vsi domačini, poznani več let in prijatelji iz mladosti."

Spomenik v Cerkljah je leta 1993 blagoslovil pred kratkim umrli duhovnik Melhior Golob.

Tudi v tem primeru vidimo, kako so terenci in partizani delovali kot najhujša morilska in roparska drhal. Primerov s podobnim opisom ugrabitve, mučenja in umora, nato pa še laganja, da je še živ, da dela nekje za partizane in da naj domači dajo različne stvari, ki jih potrebuje, je zelo veliko. So primeri, ko so po tem scenariju kakšno hišo povsem izropali.

Sin Jerneja Vombergarja Ciril, ki je bil mobiliziran v nemško vojsko, je pobegnil in se pridružil domobrancem v Cerkljah. Po vojni je bil vrnjen iz Vetrinja, dva meseca v šentviškem koncentracijskem taborišču, od koder so ga kot mladoletnega spustili domov. Terenci so ga kot še vrsto drugih pričakali v vodiških gozdovih in umorili.

Izpuščeni v smrt

Ko je Ozna poleti 1945 nekatere jetnike, predvsem mladoletne, ki jih pred tem niso pobili v množičnih pobojih, izpuščala iz koncentracijskih taborišč, predvsem s Teharij in iz Šentvida pri Ljubljani, so komunistični terenci mnogim na poti domov prestregali pot in jih umorili na skrivnih krajih. Poglejmo samo eno, lahko ji rečemo kar cerkljanska zgodba. Bilo je v začetku avgusta in tudi iz šentviškega taborišča so mlade fante spuščali domov. Izpuščene domobrance so na poti domov v Povodju pod Šmarno goro in drugje pričakali terenci in partizani in jih pomorili. Dva domačina sta povedala, da je v tistem času prišel neki, verjetno izpuščen domobranec k neki hiši v Vojskem pri Vodicah in prosil, da mu dajo kaj jesti, ker je lačen. Ali so mu dali ali ne, ne vesta, pač pa so domačini poklicali partizana, ki je prišel in ga ustrelil. Kdo je bil ustreljeni in kje je pokopan, se sprašuje avtor knjige. V tistem času naj bi bilo videti "grobove" v gozdu iz Skaručne proti Vodicam pri odcepu v Polje. Omenjajo človeške kosti, ki so se videle, ker so storilci nesrečnike zakopali plitvo.

Domobranec I. P. pripoveduje: "7. avgusta 1945 so me okrog 5. - 6. ure popoldne izpustili iz zapora Škofovi zavodi v Šentvidu. Pri izhodu smo se našli: Ciril Likozar in Jurjevčev iz Cerkelj ter se napotili proti Tacnu. Ko smo prišli malo višje proti Skaručni, sta nas ustavila dva oborožena partizana. Takoj sta surovo zahtevala prepustnice in začela vse tri pretepati. Eden se je posebej lotil mene. Zvlekel me je s ceste v gozd nasproti Robovega kozolca. Po gozdu me je odvlekel kakih 20 metrov od ceste, me zbil po tleh in pokleknil name. Ko se je po naključju pri iskanju noža v žepu pregibal, sem se izmotal izpod njega in ušel. S hudo težavo sem šel naprej, seveda počasi z groznimi bolečinami."

Takšna morija se je tri dni, od 7. do 9. avgusta 1945, ponavljala tudi ob izhodu iz Vodiške gmajne. Svoj krvavi posel so tam terenci opravljali celo ob igranju harmonike; to so prisili komaj 15-letnega fanta, kar ga je povsem uničilo. Nekateri morilci so se s pobojem celo hvalili. Eden od njih je prišel kasneje v hišo, kjer sta bili doma dve žrtvi, in sadistično rekel sestri umorjenih: "Vaš pa ni hotel crkniti." Koliko žrtev je v tem grobišču, ni natančno znano. Po pripovedovanju očividca naj bi bilo tam ubitih 30 do 35 amnestirancev iz Cerkelj in okolice.

Z letališčem nad grobišče

Pri Vinku Skubicu z Zgornjega Brnika piše, da je v šentviškem taborišču srečno prestal vsa oznovska preverjanja. Med 6. in 8. avgustom so ga izpustili. Skupaj z zgornjebrniškima dijakoma Antonom Kosmačem in Francem Slemcem se je do konca telesno izčrpan in duševo pobit peš vračal proti domu. Ob prihodu iz Vodiške gmajne so nanje planili nahujskani terenci in vse tri pobili z motikami, koli in drugim orodjem. Med storilci je bilo tudi 24-letno dekle, ki se je znašalo nad Vinkom in kričalo: "Ta pankrt noče crknit!" Domov je odnesla krvavo motiko.

Po poboju so storilci zasuli dve jami, vendar plitvo. Ko je kmalu zatem lastnik zemljišč s konjema in vozom prišel v gozd, je nevede zapeljal čez jami. Konjema se je pri tem ugreznilo, tako da sta se komaj izvlekla. Neznosno je zasmrdelo. Lastnik gozda je ves zgrožen takoj odšel domov, ne da bi kaj delal. V gozd si ni upal več kot leto dni. Po krajšem času sta se jami posedli. Kasneje je gospodar svojim domačim pokazal grobišče in jim naročil, da ne smejo nikdar in nikjer govoriti o tem. Šele po osamosvojitvi so domači povedali, da je v njihovem gozdu grobišče.

Leta 1978 se je letališče Brnik širilo na novih 160 hektarjev gozdov, ki jih je bilo treba posekati in zemljišče izravnati. Buldožerist je pri tem grobišče odkril in na dan so prišle človeške kosti. Prenehal je z delom, obvestil nadrejene in ti so poklicali notranjo upravo. Ta je naročila, da se kosti zakopljejo, teren zravna, in ukazala popolno molčečnost. Leta 1992 so nekateri sorodniki izginulih in krajani grobišče označili s križem, na izhodu iz Vodiške gmajne pa so ob poti, ki vodi do grobišča, izginulim cerkljanskim domobrancem postavili spomenik.

Ivo Žajdela